

EXCURSIO
A
LA GARRIGA.

23 y 24 JUNY 1878.

Al sortir de Barcelona en lo primer tren de 6 horas del matí en direcció á la Garriga, lo Sr. President declarará oberta la sessió, á la que estaban presents lo Srs. Fiter, Ambrós (Marsal), Arabia, Canal y l'infrascrit.

Arribarem á la Garriga ahont nos esperava nostre delegat en Joseph de Rosselló que fou nostre guia, en una de las mes profitosas de quantas excursions havem practicat.

Poch era de créure tan bon resultat d' una excursió consemblant, essent aixís que havian visitat aquell punt los mes erudits de nostra terra y després d'haversen ocupat particularment nostres entussiastas y laboriosos con-socis los senyors Ramon Arabia y Solanas y Pere Alsius.

Durant tot lo matí visitarem la iglesia parroquial, que res té de particular; la capella de S. Macari, *ca'n Casellas* y *ca'n Busquets*.

Sant Macari es una petita capella situada en lo carrer dels Banys al costat de *ca'n Casellas*; la forma una sola nau ab arch apuntat. Molt notable es lo Sant Cristo existent á la esquerra del altar major dessota un senzill dosser; es una d' aquellas obras que á pesar de sos defectes, se fan admirables al arqueólech y entussiasman al artista per sa ingenuitat y senzilles. Pertany al sigle XII y es un dels bons treballs de serralleria d' aquella época; llástima la coloraina ab que mans profanas lo pintaren; éll es un timbre gloriós per nostre delegat lo Sr. Rosselló qui'l feu treurer de la portada ahont encara resta lo vulgar dosser de teulas á fi d' evitar alguna bárbara mutilació.

Com molt bé digué lo Sr. Arabía es particular lo pati de *ca'n Casellas* pròxim á la mentada capella, ab tot no tant antich com s' havia cregut. Es d' época molt posterior, encar que seguint l'estil de la arquitectura ab que fou confós, motiu per lo que crech deu pertáner al sigle XVI com la major part de las casas de la Garriga que casi totas ellas mostran la fetxa citada en son llindar. Lo dit pati, que sembla esser abandonat en sa construcció, no guarda proporció en cap de sos archs, no obstant té algunas de las reglas eurítmicas que treuhen lo mal efecte que podria produir la desigualtat de sos archs al entrarhi. Lo perquè d'aytal construcció hipotética s' esplica perfectament tenint en compte que á pochos passos naix un rich manantial d' aygua termal que en son naixement té 52 graus centigrados, la que transportada d'allí á las 7 horas conserva encara un calor de 25 graus. Curiós es en extrem lo lloch ahont naix dita aygua que fuma y borbolla á mida que va apareixent á la superficie. Las tinas ahont avuy alguns de la població s'hi banyan no son los antichs banys

de la vila, puix es averiguat que foren construïdas pera una de las operacions de moldrer oli. En lo pis superior poguerem veure alguna porta y finestra d'obra de talla molt curiosas y originals. Eixirem de allí pera anar á *ca'n Busquets*, amich particular d' alguns sócis presents á la excursió, subjecte que posseheix duas armas prehistóricas, un priapo y una llansa del sigle XVI, objectes tots trobats á La Garriga, magníficament conservats y que molta llum poden donar respecte á la importancia d' aquell lloch en altres temps.

A demés dit senyor nos doná novas d'haverse trobat algunas monedas celtas ó romanas d'or, plata y coure no lluny d' allí.

A la tarde nos dirigirem á *ca'n Tarrés*, al objecte de visitar la capella de Nostra Senyora del Camí, situada al extrem del pati. Lo propietari Sr. Rosselló va mostrarnos en sa casa dos retratos de senyora, abdos enterament iguals, per lo que la tradició diu que eran bessonas y per eix motiu l' artista va pintarlos ab actitud de filar y ab igual trajo, qu'es bastant curiós. Es lo senzill y bonich del sigle passat que tan bé esqueya á las colradas pagesetas de nostres encontradas. Algunas bonicas arcas del sigle XVI, calaixeras del XVIII, y un arxiu, donan caràcter á n' aquella espayosa estancia creyentse un transportat á una famosa casa pairal del últim segle.

La capella de Nostra Sra. del Camí es una d'aquellas capellas bisantinas que sempre 'n tenim la ilusió y que may se troban en realitat; ella es pur reflex d' una época de gloriosa remenbransa. Es d' una sola nau de canó seguit tenint marcada tendencia á l'arch apuntat; té duas portas en las parets laterals, qual gruix es d' un metre just. Una

d'eixas duas portas, la principal, es un tresor arquitectò-nich y arqueològich del sigle XI, per mes que en Victor Balaguer digui en sas obras que es del sigle IX ó X. Verament va estranyarme que altré de nostres sócis honoraris lo Sr. Pi y Margall en son viatge per Catalunya y sobretot després de haver vist Canovellas, diga *que es pesada* aquella ayrosa cimbra sobre dos proporcionats capitells; no pot concebirse mes senzillés y gracia en tan pocas ratllas arquitectòniques: la cimbra té per tot adornó un senzill y ben treballat entrellás ó mes bé greca d' admirable efecte, acompanyat per los capitells é impostas; lo Sr. Arabia en sa memoria parlaba d' una inscripció d' un dels capitells, la que poguerem examinar y que no es complerta á causa d' unas incisions practicadas posteriorment á la execució del capitell. Avuy poden llegirse aqueixas lletras de pur caràcter del sigle XI: *SCA MAP* *A* y crech deu interpretar-se per *SANCTA MARÍA*. Damunt de la porta resta emportada la lápida sepulcral de marbre blanch d' una filla de Wifred qual nom es avuy problemátich, puix si bé los erudits que s'han ocupat d' ella tots están conformes en que es *Chixilona*, no podem pas estarhi los que hem tingut ocasió d' examinar escrupulosament la mentada inscripció; ella es bastant malmesa per lo temps y la ma del home, y precisament lo nom en qüestió es mitj borrat podent sols apreciarse ab prou treball y bona combinació de llums las següents lletres *XIX:::LONI*; per lo tant com entre lo mentat nom queda un espay borrat ahont cap perfectament una sílaba, lo nom no es pas complert, y crech que sols pot aclarirho la conciensuda consulta d' un document existent en l' arxiu de la Corona d' Aragó citat per En Prósper de Bufarull en la pàgina 29 del tomo primer de la obra

«*Condes de Barcelona vindicados.*» Veus aquí lo que avuy pot llegirse en dita inscripció:

HIC REQUIESCIT BONA MEMO
RIA-CXLX.-LONI DEO DEDICATA FILIA WI
FEDI COMI-DIMITAT EI DEUS AMEN QUE OBIT VIII CALENDAS
MARTHII ERA DCCCCLXXXIII ANNI D.....CCCXLV ANNI
NO VIII REGNANTE LEODO..... LO REGE.

La última d' aqueixas [duas ratllas sempre s'ha copiat equivocada puix s'ha descrit aixís lo final: *Leodovico rege* y com precisament després de las silabas *Leodo* esdevé molt espay borrat m'inclino á creurer que lo contingut seria *Leodovico filio Karolo rege* que cap perfectament en aquell lloch.

Segons una nota que conserva lo Sr. Rosselló y cita lo senyor Arabia, darrera la lápida hi ha un floratge; y com la inscripció es de marbre blanch, igual en tot als dos restos de columna y fris romans que's conservan dins la capella, opino que la tal lápida seria grabada en un fragment com aquells; no crech passi molt temps en averiguar se eixa opinió, puix nostre diligent delegat Sr. Rosselló té intent de tráurerla d'aquell lloch á fi de que no sia totalment destruida.

Digna de llohansa es en extrem la conducta del senyor Rosselló qui feu posar una tanca de ferro al enfront d'aquell apreciable monument pera evitar que mans profanas continuessin la mutilació comensada en un dels capitells. Lo notable que conté l' interior de Nostra Senyora del Camí es: lo sepulcre que's diu esser de la filla de Wifred ahont, vegerem aytals venerables despulles; sepulcre que un jorn fou emblanquinat com lo restant del interior de la cape-

lla y que nostre delegat, ab un acert que l' honra, ha procurat tornar hi lo primitiu color. Un regular retaule del sigle XIV al costat del altar dona caràcter á aquell lloch; altre de las curiositats son los citats restos romans descrits per lo Sr. Arabia en sa *Memoria*; també es curiosa la noticia d' una tãuleta ab caràcters bastant moderns que diu aixís: *Lo Illustrissim Senyor D. Jaume Creus y Martí Bisbe de Menorca, Rector que fou de esta parroquia, etc.*

Acabada la visita y treballs fets en la capella de Nostra Senyora del Camí, nos dirigirem á un bosch pròxim ahont se troban infinitat de restos de ceràmica romana, parets, fragments de conglomerat *hormigosa*, en una àrea de mes d' una hora d' extensió. Fragments de canals es lo que mes hi ha, com també lo conglomerat y abundant allí l' aygua, es molt probable que haguessen existit durant la època romana unas *termas* ó be alguna opulenta *Villa*. Lo senyor Rosselló té comensada una excavació á n'aquell lloch que ha donat per resultat, descobrirse lo principi d' una volta de rierenchs y rajolas y un gros pá de conglomerat qu'es molt possible fos destinat á dipòsit d' ayguas, puix no s'hi nota ni una sola pedreta de mosàich tan comú en aytal època. Es molt posible que una excavació en gran escala practicada en aquell bosch, donaria los mes profitosos resultats pera la historia y las arts. Allí mateix han estat trobadas algunas monedas romanas. La situació d'aquell punt es en extrem pintoresca y sos paisatges encisadors.

No poden pas desitjarse mellors punts de vista que aquell típic pont cobert d'eura y herbam acariciat per lo brancatge dels arbres pròxims á la riera de prop de *ca'n Nualart*, y 'l camí del costat, qual frondosa y selvática vege-

tació forma un verdader arch ab sos ramatges. Acabat aquest, anima mes aquell paisatge un estany voltat d' arbres que 's gronxan y reflectan del modo mes poétich, dins aquell mirall de las entonacions del firmament. Contemplant aquellas bellesas naturals se posá á ploure y corregerem á xaplugarnos dessota lo portal del barri de *ca'n Nualart*, desde ahont copiarem una bella finestra gòtica de fetxa 1558, al costat de la que's veu sortir lo fil d' un teléfonu que passa al llarch del *espayós passetj fins* á La Garriga. No es pas per esplicada la impressió que'ns produhí aqueix modern é important descobriment al costat d'aquella delicada finestra; semblava l'amistós enllás del art antich y la civilisació moderna.

Acabá de ploure, y per entre 'ls carregats celatges, sorti l' *arch de S. Marti*. Admirant los diferents efectes que produhia la Natura, ab aquells gemats paisatges, nos dirigirem envers la Doma, situada á la falda d' una montanya, entre 'ls graus 20 y 40 N. N. O. de La Garriga. Molt bon efecte produheix aquella agrupació de la *rectoria é iglesia dominadas per lo punxagut campanar*, y las feixas, grahons y cementir adjunts. Estavam d' enhorabona; al acabar de pujar la escala que porta al cementir é iglesia, toparem ab un fragment de columna romana estriada de marbre blanch. La portada també va sorprendrens: lo total es gòtich, sos detalls no es possible classificarlos en cap ordre d' arquitectura. Es lo mes original que imaginar-se s' puga; damunt la ogiva en lloch de las ayrosas fullas que sols la edat mitja sabé modelar, hi ha uns adornos que semblan potas informes de lleó; la ogiva guarda una dolenta figura representant á St. Esteve en actitut de rebre lo martiri. L' interior confon ál entrarhi

ab la complicada barreja d'estils é irregularitats de construccions.

Examinada á pler s' observa que havia sigut una iglesia bisantina ab volta de canó seguit, que en l'any 1560 y 61, essent obrers Sagimon Blancafort, Pere Pellicer y Anton Rosselló, fou engrandida per lo costat lateral, ahont hi hauria la fatxada primitiva, construhintse allí la actual nau gòtica y la portada citada abans. La pica de la aygua beneyta pertany al sigle XIII; es senzilla en sas líneas y té sols dos originalíssimas figuras. La baptismal es del sigle XVI, de jaspi, té de relleu en l'enfront Ntra. Sra. del Roser, St. Esteve y St. Jaume.

Lo que verament es molt notable y digne d' atinat estudi, es lo retaule major, obra del sigle XIV, representant la vida y martiri de St. Esteve. Figuras ben proporcionadas, actituls dignes y poch exageradas, ropatges bastant justos y ben trobadas composicions, son las qualitats artisticas d'aquesta obra. En quant á la importancia arqueològica es notable, puig per compéndrerla, es necessari examinar una per una las innumerables figuras que l'enriqueixen. Lo guarda pols que conterneja aquest retaule té graciosament combinadas figuras de bisbes y elegants escuts de Catalunya.

La indumentaria té per estudiarhi, desde 'l grosser trajeo del soldat, fins 'l mes delicat y carregat d' adornos de las mes altas dignitats civils y religiosas. Si es apreciable per sas taulas, no ho es menys per sos adornos d' obra de talla puig que 's confonen los mes delicadíssims dossers y motlluras entre la foscor, á causa de sa delicadesa.

Com casi todas las obras d'aquesta classe té adossat un ver adefesi, consistent en lo Sacrari, de marcat estil ba-

rroch per lo qual malmeteren una porció de bonichs quadrats. ¡Sempre lo bo ha tingut sos adversaris!—Un retaule del sigle XVI, que's veu en la nau gòtica, ofereix alguna particularitat apreciable.—Tant *La Doma* com *Ntra. Senyora del Camí*, tenen la planta quadrilonga, de modo que l' àbside que es semicircular en las capellas é iglesias bizantinas, allí es una sola paret plana.

Nos cridaren la atenció, alguns pensaments escrits en catalá, en lo cementir d'enfront la iglesia, los quals poch tenen de vulgar. En una creu clavada á terra s'hi llegeix: *Pregueu per mi y preparēu vos, y en altre lloch diu: Nostre cos mortal reposa en eix cementiri Sant, per nostre beneu pensant que no ho tanca tot la llosa.*

Era la hora de posta, quant passant las tapias del cementir, contemplavam las blavencas montanyas que esguarda lo turó del Tagamanent, banyadas per los darrers raigs del sol que allá d' allá s'amaga.

Venia la fosca y ja acabada nostre tasca en aquell lloch, emprenguerem lo camí dret á La Garriga.

En las costums que's conservan á Catalunya, hi veyém no ja la reproducció d'un fet, sino lo sosteniment d'una tradició que's funda en recorts del passat. De nou á deu del vespre, poguerem veure resplandir las fogatas de Sant Joan en las emblanquinadas parets de las casas de La Garriga.

En diferents punts de la vila, s'alsavan majestuosas flamaradas que 'ls vehins alimentavan ab feixos de canyas. En consemblant nit, es un dels espectacles mes originals que presencian los abitans del Vallés, la fogarada que rodeja l' enlayrat cim del Tamaganent, formant com á ruhenta corona, dintre quals flamas se destaca la iglesia y població, que apar un grandió castell feudal.

Passarem lo restant de la nit en la casa de banys nomenada *d'en Martí*, fins á la matinada.

A las 4 horas del matí nos reuníam en lo carrer major, ab nostre soci delegat Sr. Rosselló, que devia mostrarnos uns antichs sepulcres en una vinya propia de sa familia, un parent de nostre delegat á Banyolas Sr. Alsius, ab l'intent de fer excavacions en lo lloch nomenat *la Batalla*, y per fi, una parella de mossos de la Escuadra que 'l cabo d'aquell lloch tingué la amabilitat de fernos acompanyar com á molt práctichs de la localitat.

Quan la fosca lluytant ab lo nou dia, donaba un tó de frescura que las aus y 'l ventitjol feyan mes poétichs, los expedicionaris nos dirigíam envers la capella de St. Cristófol, pujant estrets camins voltats de pintoreschs paisatges.

Un xich mes amunt de *ca'n Oliveró*, passant per lo camí que porta á la ermita de St. Cristófol, 's descobreix entre la pineda d'espés boscatge un extens panorama. Per la part del indret de Mitjorn s'exten la carena de montanyas que envolta la comtal ciutat de Barcelona; mes ensá lo castell de Moncada, coronant lo turó á que dona nom; al Ponent en primer terme 's destaca del cel rojench lo Puig-graciós, y mes enllá lo Munt coronat per l'histórich monestir de Sant Llorens: segueix al mateix indret la filera de montanyas que obra pas cap al N., al Congost que sembla arrastrar sas ayguas, entre misteriosos singles; á llevant s'alsa altiu lo Tagamanent y cap al O., s'ovira la forma especial del turó nomenat *de la Batalla* que conserva recorts de la epopeya coneguda en la época contemporánea per *la guerra del francés*.

Lo sol tot just dibuixaba nostra silueta en lo camí, quant arrivabam á la antigua capella de St. Cristófol de Mon-

tengás. Situada dalt d' un turonet al cim de la montanya entre pins y las rónegas parets sobre las que han passat tants sigles, son baix campanar, la porta y ábside semicirculars, l' hi comunican cert especte venerable. Una tapia al redós de la porta enclou lo cementir ahont la tradició assegura que en remots temps tenia son enterrament la célebre familia dels Moncadas. Pot ser los dos sepulcres que restan al costat de la porta, trossejada sa tapa en forma de prisma y abandonadas á la intemperie y profanació las despallas que enclohuen pertanyen á aquella rassa d' héroes. Plens de respecte entrarem al interior de la capella franquejantnos la porta un fill de *ca'n Oliveres*, propietari d' aquell lloch de repós. Una nau de canó seguit y un arch apuntat forman l' interior. ¡Quin plaher 'ns produhi aquell ninxo obert en la espessor del mur contenint una primitiva imatge bisantina! Tan particular en sas formas y detalls que be pot dirse que forma época; y plens de curiositat al girarnos acabá per exagerar nostre entussiasme un retaule del sigle XIII, per desgracia un tan malmés. Per donar una idea de sa importancia sols vos diré, que una de las figuras que ab deteniment poguerem admirar, després de treurerlihi la capa de pols que cobreix lo retaule, es eclássica per son dibuix. Lo dia que vulga escriurers la historia del art de Catalunya, no podria prescindirse d' un acabat estudi d' aquell retaule, de lo contrari lo treball no sería pas complert. Entre altres cosas dona lloch á llargas consideracions l' haverhi en un quadret profusió de gent ab gorros frijis, cosa impropia d' aquella época. ¿Es que l' artista abandonant las rutinarias tradicions artísticas de la seva edat, aná á estudiar en los monuments del paganisme que encar avuy nos guian? L'

altar major, obra del segle XVI, té bonicas figuras ab acabadas testas, com d'altres n'havem vist en diferents excursions. Pujarem al campanar pera veure si existia la campana que 'l pare del nostre delegat Sr. Rosselló, havia vist allí ab la llegenda *Carolus Magnus me fecit* y los mossos de la Escuadra nos digueren que ja fa molts anys uns que feyan moneda falsa las robaren pera ferne pessas de sis. Avuy sols ne resta una, construhida á Granollers per Joseph Pallés en 1771.

Eixint de la capella de S. Cristófol, á ma esquerra pot admirarse una selvática fondalada, quins arbres de variadas y capritxosas formas, extenen sas branca entrellasantse y formant un bonich conjunt de vejetació. Asseguts estavam en lo marge que l'envolta, quant una impressió per demás poética, vingué á sorprendre nostre sentiment. Entre aquella majestat solitaria, admirant la espontánea manifestació de la naturalesa, ohirem ressonar en l'espai las armónicas cadensas d'una hermosa veu que modulava una de las mes tendres cansons populars de Catalunya. Lo rossinyol ab sos refilets acompanyava suauement la tonada d'un pobre segador, y l'arbreda ab son lleuger vinclar donava digne coronament al quadro.

Eran potser las 10 horas del matí quan acabavam los traballs d'investigació en la mentada capella y devallarem per un poétich viarany, fins á una font que dins d'un frondós bosch naix.

Aquest es lo lloch ahont cercan deseans en la xafagosa mitjdiada los llenyataires d'aquestos encontorns.

Aprés d'havernos desdejunat y begut la fresca y delectosa aygua, anarem al erm d'un bosch pròxim, ahont se'ns digué que alguna volta s'havian trobat subjectes que

comensavan à fer excavacions y es fama que hi existeixen cossos sants segons la senzilla gent de las masias properas. Comensarem à excavar y 'ls treballs no davan altre resultat que trobar algun fragment de *tegula* romana y veient que ja era tart dat lo llarch camí que deviam fer per arribar à La Garriga, determinarem deixar la comensada excavació, encarregant à nostre delegat Sr. Rosselló procuri veure los sepulcres que poch temps fa 's descobriren en una vinya prop de ca'n Oliveres de Montmany, tres dels quals foren tapats altre volta per contenir encar mortals despallas, y com també vege de fer alguna excavació en lo lloch nomenat *la Batalla*, en lo que 's suposa que en Carlemany tingué una gran acció ab los alarbs, y que avuy sens grans esforços encar s'hi troba alguna moneda y altres objectes d' aytal época.

Retornarem à La Garriga contents sí, mes no prou satisfets.

A la tarde recullirem los restos romans que lo Sr. Alsius nos deixá à casa un parent seu, qui també va donarnos algunas cristallisacions de St. Miquel del Fay. Teniam intent d' investigar lo lloch conegut per lo *Padró* objecte de la apreciablessima *Memoria* del Sr. Alsius, mes al arribar à aquell lloch ja lo tren ab que haviam de retornar era prop.

Al pujar al wagó tinguérem ocasió de saludar à nostre delegat de Vich, En Serra y Camp de la Creu, qui 's quedá ab nostre consoci 'n Arabia à aquella població.

Ans d' acabar crech del cas resumir lo resultat d' eixa excursió. En primer lloch, son molt de notar duas armas prehistóricas y lo *prtapo* propis del Sr. Busquets. Las duas armas son una destraleta de pedra gens comuna, negren-

ca y finíssima y l' altre d' una pedra casi igual, té una forma á poca diferencia com las eynas conegudas ab lo nom de *fucots*; lo *priapo* es de metall, magníficament conservat; de moneda no tinguerem ocasió de veuren mes; per las novas que 'ns en donaren deduhirem serian celtas y romanás. Respecte als restos de cerámica que 's troban ab abundancia en casi tots los punts de La Garriga, per no esser cansat, dech dir que lo Sr. Alsius estigué molt just en sa *Memoria* publicada á la *Renaixensa*. Que havem pogut calcar la lápida del sepulcre d' una filla de Wifred lo *Pilós*, ab lo qual havem vist algunas equivocacions ab que han incorregut quants d' ella se n'han ocupat. Havem pogut admirar la rica porta bisantina tan mal apreciada sempre. Havem vist *La Doma* ab son retaule del sigle xiv y pica d' aigua beneyta del xii; St. Cristófol de Monteugas ab sa notable imátge bisantina tan remota y son retaule del sigle xiii, objetes los mes, inclús lo St. Crist de ferro de Sant Macari, que forman época en la historia de las arts en nostra aymada terra.

Los traballs fets son: Fiter; un Crist del sigle xii, de la capella de St. Macari.—Sepulcre de la filla d' en Wifred.—Tipos y pila baptismal de *La Doma*.—Imátge bisantina de Sant Cristófol de Monteugas.—Vista exterior de St. Cristófol.—Detalls de la finestra de *can Nualart*.—Detalls del retaule del sigle xiii de St. Cristófol.

Ambrós.—Copia de la tauleta ab una noticia de Nostra Senyora del Camí.

L' infrascrit.—Finestra gòtica enfront St. Macari.—

Portada y detalls de Ntra. Sra. del Camí.—Objectes arqueològichs de *can Busquets*.—Total de la finestra de *can Nualart*.—Trajo del sigle XIV à *La Doma*.—Pica d' aygua beneyta del sigle XII.—Ábside de St. Cristofol de Monteu-gas.—Detalls del retaule del sigle XIII de St. Cristófol de dit lloch.

EUDALT CANIBELL.
